

likle Hz. Hüseyin ve Kerbelâ şehidleri için yazıldığı görülmektedir. Dinî- tasavvufî Türk edebiyatında, bilhassa Alevî-Bektaşî şiirinde mevcut mersiyelerde bir taraftan Ehl-i beyt sevgisi anlatılırken diğer taraftan Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'daki şehâdetinin ıstırabı, ona duyulan sevgiyi ifade eden örnekler Kerbelâ veya Âl-i abâ mersiyeleri olarak anılmıştır. Osmanlı kültüründe bir kısmı özellikle muharrem ayında tekkelerde yapılan toplantılarda besteli olarak mûsiki eşliğinde topluca veya mersiyehanlar tarafından okunan bu şiirlere "muharremiyye" adı da verilmiştir.

Mersiyeye konuları diğer edebiyatlarda olduğu gibi zamanla genişlemiş, şahsî felâketlere karşı ortaya çıkan bir çığlık özelliğinin ötesinde karşılaşılan millî matemlerde acı bir feryat şeklini almış, ölen kişilerin dışında çok sevilen ve değer verilen varlıkların kaybı halinde de mersiyeye söylenmeye başlanmıştır. Şehir mersiyeleriyle hayvanlar için yazılmış mersiyeler bunlardandır.

Anadolu Türk edebiyatına mersiyeye XV. yüzyılda Fars edebiyatından geçmiş, başlangıçta çoğunlukla kaside tarzında yazılırken sonraları farklı nazım şekilleri kullanılmaya başlanmış, neticede terkiibend ve terciibend mersiyeye en uygun nazım şekilleri olarak kabul edilmiştir. Germiyan beylerinden Süleyman Şah için Ahmedî'nin yazdığı mersiyeye türün ilk örneği sayılmış, ardından Şeyhî yine Germiyanogulları'ndan II. Yâkub için bir mersiyeye kaleme almıştır (İsen, *Acıyı Bal Eylemek*, s. XVIII). Bu yüzyılda Ahmedî, Şeyhî (2), Kemal Ümmî (2), Cem Sultan, Ahmed Paşa, Karamanlı Aynî (3), Firdevsî, Necâtî (2), Mesîhî, Kivâmî ve Tâcizâde Câfer Çelebi bu türde örnek veren şairlerdir. Böylece eldeki bilgilere göre XV. yüzyıla ait üçü kaside, biri mesnevi, ikisi murabba, geri kalanları terkiibend veya terciibend nazım şekliyle olmak üzere toplam on altı mersiyeye yazılmış olmaktadır.

XVI. yüzyıl mersiyeye türünün hem nice-lik hem nitelik bakımından en gelişmiş dönemini oluşturur. Şair sayısındaki artışa paralel olarak türe gösterilen ilgi sonucunda bu asırda yazılmış altmış dokuz mersiyeye tesbit edilebilmiştir. Türâbî, Revânî Çelebi (2), Lâmiî Çelebi (3), Kemalpaşazâde, Hayretî (2), Tatavlılı Mahremî, Usûlî, Üsküdarlı Aşkî, Arşî, Yetim, Edirneli Nazmî (2), Hayâlî Bey (2), Kara Fazlî (2), Rahmî, Hayâlî, Taşlıcalı Yahyâ (3), Şevkî, Kâdirî, Selimî, Sâmi, Fünûnî, Mahremî, Nisâyî (2), Muînî, Mustafa, Fevrî (2),

Ubeydî, Ulvî (7), Hüdâî, Cinânî (7), Mânî, Nevî (3), Bâkî (2), Âlî Mustafa Efendi (2), Rûhî (7) ve Zihnî devrin mersiyeye şairleridir. Bu mersiyeler şekil ve muhteva bakımından bir önceki yüzyılın devamı niteliğinde olup en önemli özellikleri padişah, şehzade ve devlet ileri gelenlerine yazılanların sayıca çokluğudur. Bilhassa hakkında yazılan on altı mersiyeye ile Şehzade Mustafa, Türk edebiyatında kendisi için en çok şiir yazılan bir kişi olması bakımından dikkat çekmektedir.

Mersiyeye XVII. yüzyılda da sayı ve nitelik açısından rağbet görmüş, daha çok aile fertleri ve yakın dostlar için kaleme alınmıştır. Ayrıca bu dönemde şehzadelere hiç mersiyeye yazılmamışken padişahlardan da ancak dramatik bir şekilde ölenler için tertip edilmiştir. Bahtî, Ganîzâde Nâdirî (4), Hâletî (2), Nergisî, Nevîzâde Atâî, Nevâlîzâde Atâî, Riyâzî, Nakşî-i Akkirmânî, Nâilî, Neşâtî, Fevzî, Kelim (3), Feyzî, Feyzî, Fasîh Ahmed Dede, Râmî (3), Fâzıl ve Birrî asrın mersiyeye şairleridir. Bu devre ait toplam yirmi altı mersiyeye tesbit edilmiştir.

Sayıca büyük bir düşüşün göze çarptığı XVIII. yüzyıldaki mersiyeye şairleri Hâmî-i Âmidî (2), Kânî (2) ve Şeyh Galib, XIX. yüzyılda da Leylâ Hanım (3), Şeref Hanım, Yenişehirli Avnî (2) ve Seniî (4) olmuştur. XVIII. yüzyıldan itibaren sayı ve hacim bakımından küçülmeye başlayan mersiyeler, Tanzimat edebiyatını takip eden yıllarda bir yandan klasik formuyla varlığını devam ettirenken bir yandan da Batı etkisiyle ve farklı bir yapıda yeni örnekler ortaya çıkmıştır. Bu yüzyıldan başlayarak ölüme bakış açılarının da farklılaştığı görülmektedir. Özellikle Abdülhak Hâmid'in *Makber*'i ile ölüm temi ferdi bir ıstırap haline dönüşmüştür. Klasik mersiyeye şairleri ferdi duygularından çok mâşerî vicdanın ölüm hakkındaki düşüncelerini geleneğin kendisine sunduğu imkânlarla ortaya koyarken Hâmid'den itibaren şairler öleni aşarak ölümüne de şiirlerine konu edinmişlerdir. Tanzimat'ın ikinci neslinin bu pasif tavrı Servet-i Fünûn edebiyatında bir melankoliye dönüşmüş, mersiyeye farklı bir form ve bakış açısıyla yeniden gündeme gelmiştir. Şüphesiz bunda dünyayı kuşatan, çağdaş psikolojinin "isterik matem" adını verdiği anlayışın XIX. yüzyıla hâkim olmasının da rolü vardır. Bu sebeple Tanzimat sonrası Türk edebiyatında önekilere göre farklı yapıda mersiyelerden meydana gelen kitaplar yayımlanmış, bu yeni anlayışa göre mersiyeye yazmak âdeta moda olmuştur. Modern edebiyatta ise ölüm karşısındaki tepki daha ziyade acı-

nın uyandırdığı duyguların veya felsefî düşüncelerin ifadesi ve tahlili şeklini almıştır.

Türkçe mersiyeler genelde feleğe sitem ve bu dünyanın geçici ve aldatıcı oluşunu vurgulayan bir girişle başlar. Kaybedilen yakının övgüsü ve kaybindan doğan üzüntünün ifade edilmesiyle ona kıydığından dolayı feleğe sitem edilen esas kısmın ardından dua bölümü gelir. Bazı mersiyelerin son mısralarında ölen için ebcedle vefat tarihi düşürüldüğü de görülmektedir. Türk edebiyatında mersiyeler en çok terkiibend nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Elde mevcut örneklerde kasidedi terciibend, daha sonra murabba, müseddes, gazel, kıta, muaşşer, muhammes, tahmîs, müsemmen ve mesnevi nazım şekilleri takip eder.

BİBLİYOGRAFYA :

- O. Weber, *Die Literatur der Babylonier und Assyrier ein Überblick*, Leipzig 1907, s. 140; Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanogulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s. 129; M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (haz. Orhan F. Köprülü - Nermin Pekin), Ankara 1980, s. 75-76; a.m.f., "Bizde Mersiyeye ve Mersiyeciler", *YM*, sy. 16 (1917), s. 305-308; sy. 17, s. 324-328; sy. 18, s. 344-348; sy. 19, s. 364-367; sy. 20, s. 384-386; Orhan Okay, "Bâkî'nin Kanunî Mersiyesine Dair", *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara 1993, s. 235; Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek: Türk Edebiyatında Mersiyeye*, Ankara 1993, s. XI-CLIV; a.m.f., "Şehzâde Mustafa İçin Yazılmış Üç Yeni Mersiyeye", *TKA*, XXII/1-2 (1984), s. 104; a.m.f., "Mersiyeye", *TDEA*, VI, 272-274; Vanço Başkov, "Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Şehir Mersiyeleri", *EFAD*, sy. 12 (1980), s. 73; İsmail Erünsal, "II. Bâyezid Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri", *TED*, X-XI (1981), s. 317-318; Mehmed Çavuşoğlu, "Şehzâde Mustafa Mersiyeleri", a.e., sy. 12 (1982), s. 641-686; Mine Mengi, "Eski Edebiyatımızın Mersiyelerine Toplu Bir Bakış", *TDEAD*, sy. 2 (1983), s. 91-101; Mehmed Demirci, "Mutasavvıflara Göre Ölüm", *İslâmî Araştırmalar*, III, Ankara 1987, s. 89; Ayhan Güldağ, "Bilinmeyen Şehzade Mustafa Mersiyeleri", *KAM*, XVIII/3 (1989), s. 37; Mustafa Argunşah, "Bitlisli Şükrî'nin Yavuz Sultan Selim Mersiyesi", *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 5, Kayseri 1994, s. 211.

MUSTAFA İSEN

□ MÜSİKÎ. Hz. Hüseyin ve diğer Ehl-i beyt mensuplarının 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emevîler tarafından şehid edilmesinin yıl dönümlerinde düzenlenen matem törenlerinde bu olaydan duyulan üzüntüyü dile getiren, sorumlularına lânetler yağdıran Arapça, Farsça ve Türkçe manzumelerin "mersiyehan" ve "nevhan" denilen sanatkarlar tarafından besteli veya irticâli olarak okunması, dinî Türk mûsikisinde mersiyeye adı veri-

len bir icra tarzının doğmasına sebep olmuştur.

İlk defa Irak Büveyhî Hükümdarı Muizzüddeve'nin 10 Muharrem 345'te (8 Şubat 963) Bağdat'ta başlattığı matem törenleri, daha sonra İran bölgesi başta olmak üzere Şii çevrelerinde ve silsileleri Hz. Ali'ye ulaşan Sünnî tasavvuf ve tarikat çevrelerinde yaygınlık kazanmıştır. İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinde matem, tâziye, şebîh (şebeh) gibi adlarla anılan bu törenler muharrem ayının ilk on gününde, özellikle onuncu gün ve gecesinde yoğunlaşmış ve muharrem giderek bütünüyle bir matem ayına dönüşmüş, bazan törenlerin süresi safer ayının ilk on gününü de içine alacak şekilde genişletilerek kırk güne kadar çıkarılmıştır. Ehl-i beyt muhabbeti bütün müslümanları birleştiren ortak duygu olduğu için muharrem törenleri birçok müslüman devlet ve topluluğun resmî veya hususi merasimleri arasında yerini almıştır. Bu törenlerin Osmanlı Devleti'nin geniş hâkimiyet bölgelerinde farklı din, mezhep ve tasavvuf telakkilerine göre çeşitli uygulamaları ortaya çıkmıştır.

Türk edebiyatında bilinen en eski Kerbelâ mersiyesi Âşık Yûnus ve Yazıcıoğlu Mehmed tarafından kaleme alınmış ve besteli olarak yüzyıllardan beri okunagelmıştır. Bundan hareketle Osmanlı sahasında mersiye okuma geleneğinin XV. yüzyılda başladığı söylenebilir. Ancak Osmanlılar'dan önce Anadolu'da varlıkları bilinen gayri Sünnî derviş zümrelerinin muharrem törenlerinden uzak durmaları mümkün olmadığından bu gelenek Anadolu'da XIII. yüzyıllara kadar geri götürülebilir. Nitekim Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de bir Kerbelâ mersiyesi yazmış ve *Meşnevî*'sinde muharrem törenlerini tasvir ederek bu törenlerde taşkınlıklardan sakınılmasını tavsiye etmiştir.

XV. yüzyıldan itibaren mersiye metinlerinin artmaya başladığı görülmektedir. Bunların bestelenmiş örnekleri günümüze ulaşmıştır. Tarihî kayıtlardan muharrem ayı süresince başta Bektaşî tekeleri olmak üzere bütün tekkelerde Kerbelâ mersiyesi okunduğu anlaşılmaktadır. Bazı dergâhlarda ve evlerde muharrem'in ilk on gecesinde Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-suadâ*'sı bir nevi beste ile okunur, onundan otuzuna kadar geçen süre içinde tekkelerin âyin gün veya gecelerinde sofralar kurulup aşure dağıtılır, yapılan âyinler arasında mersiyeahanlar ve zâkirbaşlar Kerbelâ mersiyesi, Ehl-i beyt ve on iki imam sevgisini terennüm eden

manzume ve kasideler okurlardı. Ağır ve hüznü bir hava içerisinde başlayan muharrem zikirlerinde "perde kaldırılmaz" kıyam ve devran zikrinin tavrı ve seyrine uygun muharrem ilâhileri okunurdu.

Tarikat çevrelerinde, avlusunda Hz. Hâsan ve Hüseyin'in "çifte sultanlar" diye anılan birer kızının medfun olduğuna inanıldığı için İstanbul'da muharrem törenleri Kocamustafapaşa'daki Sünbül Efendi Dergâhı'nda (bugün Sünbül Efendi Camii) yapılırdı. Nitekim Sadettin Nüzhet Ergun 10 Muharrem'de burada öğle namazından sonra on iki rek'at "husemâ namazı" kıldığını ve Yazıcıoğlu Mehmed'in mersiyesinin okunduğunu, gece de 100 rek'at nâfile namazın ardından 70.000 kelime-i tevhid çekildiğini kaydetmektedir (*Türk Musikisi Antolojisi*, II, 476). Cemallettin Server Revnakoğlu, Sünbül Dergâhı'nda Sünbülî salâtından sonra okunan Yazıcıoğlu mersiyesinin ardından bütün İstanbul şeyhlerinin iştirakıyla üç halkalı devranların yapıldığını, çocukluğunda Çemberlitaş'taki Rifâiyye'nin Ulvâniyye kolundan Karababa Dergâhı'nda vakit namazının ardından evrâd-ı şerif yerine salât-ı kemâliyye ve mihrap duasının ardından mersiye okunduğuna ve mersiyein sonunda Hz. Hüseyin'in sembolik gömleklerinin hürmetle öpüldüğüne şahit olduğunu anlatır (*En Son Dakika Gazetesi*, 5 Kasım 1951). Sünbül Efendi Camii'nde 10 Muharrem'de mevlid ve mersiye okuma geleneği bugün de sürdürülmektedir. Ayrıca Zeytinburnu Seyyid Nizam Dergâhı'nda (bugün Seyyid Nizam Camii) 10 Muharrem'de muharrem töreni düzenlenip mersiye okunmaktadır.

Muharrem ayında İstanbul'daki kıyamî zikir yapılan dergâhlarda sırasıyla mersiye okunmak üzere günler tebt editilir, o gün yapılan âyinlerde evrâd okunmaz, hemen salât-ı kemâliyyeye geçilip ardından mersiye okunurdu. Tophane'deki Kâdirîhâne Tekkesi'nde ise mersiye yerine mersiye mahiyetinde ve tevşih tarzında bestelenmiş Kerbelâ manzumelerinin cumhur halinde okunması âdeti.

İstanbul'daki Bektaşî tekkelerinde Niyâzî-i Mısırî'nin halifelerinden Azbî Mustafa Çavuş'un mersiyesiyle divanındaki na't-ı Ali'lerin okunması âdet olmuştu. Ayrıca Mebnî Baba, Misâli Baba, Sâfi Baba ve Mehmed Ali Hilmi Dedebaba gibi Bektaşî şairlerinin mersiyesi de okunmaktaydı. Özellikle Sâfi Baba mersiyesinin ayakta ve makam postunun önünde dergâhın babası veya müsikiye âşina diğer bir baba tarafından okunmasına dik-

kat edilir, mersiye gece okunuyorsa babanın sağına ve soluna büyük şamdanların konulmasına özen gösterilirdi. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Meclis-i Meşâyih, Kerbelâ Vak'ası'nın sorumluları hakkında sövgüye varan ifadelerin bulunduğu mersiyein tekkelerde okunmasını yasaklamış, sadece Yazıcıoğlu mersiyesinin okunmasına müsaade etmiştir.

Eski devirlerde muharrem münasebetiyle mevlid de okutulurdu. Cumhuriyet öncesine kadar Anadolu'nun bazı şehirlerinde devam eden bu geleneğin XVI. yüzyıla kadar götürülebileceği Hâşimî divanındaki, "Şeb-i âşûrâda mevlid okunup tevhid olunduğudur" başlıklı bir tarih manzumesinden anlaşılmaktadır. Yakın yıllara kadar süren bu uygulamaların bir örneği Kastamonu'da Nasrullah Camii'nde gerçekleştirilmekteydi. Namazdan sonra meydanda iki sıra halinde toplanan cemaatin arasında sebilciler mersiye ve ilâhiler okuyarak su dağıtır, cemaat, Hz. Hüseyin'in hâtirasına hürmeten içinde esmâ-i hüsnâ ve Yâsîn sûresinin yazılı olduğu bakır taslarla dağıtılan sudan birer yudum alırdı.

Bedri Noyan dedebaba Bektaşî dergâhlarındaki muharrem törenlerini anlatırken çoğunlukla sabâ makamındaki mersiyein güneş doğmadan ellerinde birer şamdan bulunan iki derviş veya muhibbin eşlik ettiği bir mersiyehan tarafından okunduğunu ve ardından mürşid baba tarafından gülbak çekildiğini söyler.

Mersiyein tekkelerde mersiyeeye has tavrı ve eda ile bestelenmiş şekliyle veya irticâlen okunurdu. Bestelenmiş mersiyein en eskilerinden biri sözleri Yazıcıoğlu Mehmed'e ait, "Rivâyette gelir bir gün Resûlullah olup dilşâd" mısraıyla başlayan Hatîb Zâkirî Hasan Efendi'nin nühuft makamındaki bestesidir. Muharrem ayında tekkelerde yapılan zikirlerde okunmak üzere muharrem ilâhileri adıyla pek çok eser bestelenmiştir. Bir kısmı günümüze ulaşan bu ilâhiler arasında güftesi Hasan Sezâî'ye ait, daha çok devran zikirlerinde okunan, "Ey şehîd-i Kerbelâ'ya açlayan" mısraıyla başlayan Edirneli Sâlih-zâde'nin nişâbur; çoğunlukla Halvetî tekkelerinde cumhur olarak okunan güftesi Seyyid Nizam oğlu'na ait, "Yâ Resûlallah bize gör n'etti âsî ümmetin" mısraıyla başlayan Şikârîzâde Ahmed Efendi'nin hicaz; sözleri Ömer Fuâdî'ye ait, "Şah Hüseyin'in firkatine açlayan gelsin beri" mısraıyla başlayan hüseyinî ve rast; güftesi Yûnus Emre'ye ait, "Şehidlerin

serçeşmesi enbiyânın bağı başı” mısrayla başlayan hicaz makamındaki ilâhilerle sözleri Kâhyazâde Ârif’e ait, “Kurretülayn-i habîb-i kibriyâsın yâ Hüseyin” mısrayla başlayan Bolâhenk Nûri Bey’in hüseyinî, Eyyûbî Ali Rızâ Bey’in hümâyün; “Mahzen-i esrâr-ı şâh-ı Murtazâ’sın yâ Hüseyin” mısrayla başlayan Hacı Ârif Bey’in hüseyinî; zikirin en coşkulu yerinde okunan, “Dâver-i aşk-ı muharremdir Hüseyin-i Kerbelâ” matla’lı, Sermüezzîn Rifâf Bey’in hicaz ilâhileri en meşhurlarındandır.

İstanbul’da yetişmiş mersiyehanlar hakkında kayıtlara ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulaşılabilmektedir. XIX. yüzyıla XX. yüzyılın ilk yarısında özellikle mersiyehan olarak şöhret bulmuş pek çok müzikşinas yetişmiştir. Bunlar arasında Kastamonulu Zâkir Turşucuzâde Hâfız Mehmed Efendi, Beylerbeyili Hakkı Bey, Üsküdar’daki Vâlide-i Atîk Tekkesi şeyhi Hâfız Şerâfeddin Efendi ve kardeşi Âgâh Bey, Beylerbeyi Camii imamı Hâfız Hamdi Efendi, bestekâr Hacı Fâiz Bey, Kasımpaşa’da Hâşimî Dergâhı şeyhi rübâbî Mehmed Süreyyâ, Cerrahpaşa Camii imam ve hatibi na’tıhan Hâfız Kemal, Hâfız Hüseyin Tevfik Bey, zâkirbaşı Yaşar Baba ve Karababa Dergâhı son postnişini Hakkâkzâde Ali Haydar Bey bilhassa zikredilmelidir. Ayrıca XIX. yüzyılda İstanbul’da gogoycular adıyla anılan ve muharrem aylarında sokaklarda aşure erzakı toplayan gruplarla sokaklarda Kerbelâ şehidleri için su dağıtan sebilcilerin mersiye, kaside ve muharrem ilâhileri okuyarak dolaştıkları bilinmektedir. Son yılların tanınmış zâkirlerinden Hüseyin Sebirci bunlardandır.

İran sahasında muharrem törenleri ve mersiye okunması tekkelerde veya Hüseyiniye adıyla anılan özel yerlerde icra edilmektedir. Bunun dışında her türlü dinî toplantı sırasında vâiz veya mersiyehan tarafından mersiye okunması, bu sırada katılanlarca sine dövülerek ağlanması da yaygın bir gelenektir. Evliya Çelebi 10 Muharrem’de Tebriz ve civarında yapılan matem törenlerinden, bu törenlerde okunan mersiye ve maktel-i Hüseyin’lerden söz etmektedir. Bu törenlerin küçük çapta benzerleri İstanbul’da İranlılar’ın oturduğu Vâlide, Vezir ve Yıldız hanlarıyla Karacaahmet civarındaki Seyitahmetderesi’nde gerçekleştirilirdi. Halılar, şallar, pençeli bayraklarla donatılan bu mekânlarda desteler tertip edilir, devrin tanınmış mersiyehanları tarafından mersiyeler okunurdu. Destenin ortasında

yer alan mersiyehanların daha çok Kâzım Paşa’nın, “Düştü Hüseyin atından sahrâ-yı Kerbelâ’ya / Cibrîl var haber ver sultân-ı enbiyâya” nakaratlı mersiyesini okurlardı. II. Abdülhamid devrinde (1876-1909) sınırlama getirilen bu törenlerin hanlarda yapılanları zamanımızda ortadan kalkmışsa da Seyitahmetderesi’nde İranlılar meşhurlarındaki uygulama halen sürdürülmektedir.

Günümüzde mersiye okuma geleneği her yıl Muharrem’in 10. günü özellikle Şiî-Ca’ferî müslümanların çoğunlukta olduğu İran, Azerbaycan, Irak, Lübnan, Ürdün, Yemen gibi ülkelerde, Türkiye’de Iğdır’da ve İstanbul Halkalı’da Ca’ferî vatandaşlarca icra edilen matem törenlerinde ve bazı tasavvufî çevrelerde sürdürülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 255-256, 276; IV, 355-357; *Türk Musikisi Klasiklerinden İlahiler*, İstanbul 1933 (İstanbul Konservatuarı neşriyatı), II, 50-64; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 475-479, 656-657; Subhi Ezgi, *Türk Musikisi Klasiklerinden Temcit-Na’t-Salât-Durak*, İstanbul 1945, s. 26-28; Selâhattin Güner, *Aşık Yunus Emre’nin Bestelenmiş Şiirleri*, İstanbul 1961, s. 48; M. Halit Bayrı, *İstanbul Folkloru*, İstanbul 1972, s. 158-159; Ahmet Hatipoğlu, *Besteleriyle Yunus Emre İlahileri*, Ankara 1993, s. 88-89; Bünyamin Çağlayan, *Kerbelâ Mersiyeleri*, Ankara 1997, s. 14-18; Cemâleddin Server Revnakoğlu, “Eski Muharremlerde Mersiye ve Aşure”, *En Son Dakika Gazetesi*, 5-6 Kasım 1951; a.mlf., “Yünus’un Bestelenmiş İlahileri Nerede ve Nasıl Okunurdu?”, *TY*, V/319 (1966), s. 130, 134; a.mlf., “Tarihat Mensuplarında Zarafet ve Hazırcıvaplık”, *Tarih Konuşuyor*, VI/41, İstanbul 1967, s. 3222-3223; Tâhirülmevlî, “Muharremü’l-Harâm”, *Mahfil*, sy. 3, İstanbul 1339, s. 48; Halil Can, “Dinî Türk Musikisi Lügati”, *MM*, sy. 220 (1966), s. 119; a.mlf., “Dinî Musiki”, a.e., sy. 294 (1974), s. 19-22; sy. 296, s. 20-21; Midhat Sertoğlu, “Kerbelâ Olayı ve Matem Âyini”, *Hayat Tarih Mecmuası*, sy. 146, İstanbul 1977, s. 46-52; Bedri Noyan, “Bektaşî ve Alevîlerde Muharrem Âyini Aşure ve Matem Erkânı”, *HK*, sy. 1 (1984), s. 91, 96-97; Pakalın, II, 482-486; Nuri Özcan, “Gogoycular”, *DİA*, XIV, 121-122; Öztuna, *BTMA*, II, 45-46.

NURİ ÖZCAN

MERV

(مرور الشاهجان)

Türkmenistan’da tarihî bir şehir.

Verimli Murgâb deltasının aşağı kısmında kurulmuştur. Ortaçağ coğrafyacıları tarafından daha güneydeki bugün mevcut olmayan küçük Merverrûz’dan (Mervürûz) ayrılması ve öneminin belirtilmesi

için Merveşşâhicân (Mervüşşâhicân) adıyla anılmıştır; Ortaçağ’ın siyasî, idarî, ticarî ve kültürel açılarından önde gelen şehirlerinden biridir.

İran ile Hazar denizi kıyılarını Orta Asya’nın önemli şehirlerine bağlayan stratejik bir mevkide ve işlek bir ticaret yolu üzerinde yer alan Merv’in ne zaman kurulduğu kesin biçimde bilinmemektedir. Bölgede yapılan arkeolojik kazılarda daha eski dönemlerden itibaren düzenli bir sulama sistemiyle beslenen gelişmiş bir tarım hayatının izlerine rastlanmıştır. Şehrin kuzeyinde kalıntıları bulunan bir seddin Persler tarafından inşa edildiği ve doğudaki göçebe kavimlere karşı savunma duvarı vazifesi gördüğü anlaşılmaktadır. İstahrî bu seddin bir kısmının IV. (X.) yüzyılda mevcut olduğunu söylemektedir (*Mesâlik*, s. 260). Son Sâsânî hükümdarı III. Yezdicer’ın İslâm ordularına yenilerek doğuya doğru kaçtığı zaman müstahkem bir garnizon halindeki Merv’e sığındığı (Taberî, IV, 298), fakat daha sonra yakındaki bir köyde öldürüldüğü bilinmektedir.

Hz. Osman’ın Basra valisi, Horasan emîri ve sâhibü’l-ceyşi olan Abdullah b. Âmir’in emrindeki kuvvetlerin gerçekleştirildiği fetih hareketi sırasında ele geçirilen Merv’in merzûbânı 2.200.000 dirhemlik bir haraç karşılığında Araplar’la anlaşma yoluna gitmişti; şehrin ilk camisi olan Benî Mâhân Camii de bu dönemde inşa edilmiştir. Ardından stratejik öneminden dolayı Horasan’ın askerî ve idarî merkezi haline getirilen şehir pek çok İran şehri gibi başlangıçta müslüman fâtihlere karşı başkaldırılmışsa da isyan bastırılmıştır. Ancak Horasan’ın bu karışık durumu Muâviye b. Ebû Süfyan dönemi kadar sürmüştür. Muâviye devamlı karışıklıkların yaşandığı, bir türlü istikrara kavuşamayan Irak’ın genel valiliğine 45 (665) yılında Ziyâd b. Ebî’i getirdi. Ziyâd Irak’ta istikrarı sağladıktan sonra önce Hakem b. Amr’ı, ardından Rebî’ b. Ziyâd el-Hârisî’yi merkezi Merv olan Horasan valiliğine tayin etti. Bu dönemde özellikle Kûfe ve Basra ordugâhlarından getirilen önemli miktardaki Arap askerinin aileleriyle birlikte şehrin etrafındaki köylere yerleştirildiği görülmektedir. Bu tarihten sonra Orta Asya’daki fetihlerde önemli rol oynayan Merv şehrinin bazan Irak genel valisi, bazan da bizzat halifenin tayin ettiği valiler yönetti. Muâviye’nin ölümü üzerine şehirde başlayan karışıklıklar, Halife Abdülmelik b. Mervân’ın Irak genel valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekafi tarafından Ho-